Ο σοσιαλισμός ήταν πολύ της μόδας στη στροφή του ΙΘ' προς τον Κ' αιώνα. Μόνο που υπήρχε κάποια δυσκολία στο να συμφωνήσουν όλοι, ποιον δρόμο έπρεπε να ακολουθήσουν προκειμένου να τον κατακτήσουν. Ο σοφολογιότατος Πλάτων Δρακούλης είχε διδάξει στην Οξφόρδη κι είχε επιστρέψει στην Ελλάδα θεωρώντας εαυτόν ως τον «μόνο γνήσιο σοσιαλιστή». Προσπαθούσε να πείσει τον βασιλιά, τους πολιτικούς και τους έχοντες και κατέχοντες του καιρού του ότι η φιλευσπλαχνία κάνει καλό κι έτσι, με πολλή φιλευσπλαχνία, τον κατέταξαν στους ουτοπιστές. Η μέθοδός του, βέβαια, είχε κάποιες ριζικές διαφορές από τις μεθόδους που ακολούθησε π.χ. ο Λένιν.

Εκείνος που δεν είχε καμιά δυσκολία να αλλάζει πρακτικές και δρόμους ήταν ο Ιωσήφ Βισαριόνοβιτς Τζουκασβίλι. Είχε γεννηθεί το 1879 στο Γκόρι της Γεωργίας και φοίτησε κανονικά στην ιερατική σχολή της Γεωργίας. Το 1893, πήρε υποτροφία για κάποια σεμινάρια στην Τιφλίδα, όπου προτίμησε να ζυμωθεί με τις εκεί ομάδες των μαρξιστών. Εκδιώχθηκε από τα σεμινάρια αλλά το 1897 ήταν ήδη επικεφαλής των μαρξιστικών ομάδων και βρισκόταν σε επαφή με την παράνομη σοσιαλδημοκρατική οργάνωση της Τιφλίδας. Τον επόμενο χρόνο έγινε μέλος του κόμματος και δυο χρόνια αργότερα (1900) μπήκε στην τοπική επιτροπή Τιφλίδας των Σοσιαλδημοκρατών. Η συμμετοχή του στη διαδήλωση της Πρωτομαγιάς, το 1901, του άνοιξε ιστορίες με τις δυνάμεις καταστολής. Έρευνα στο σπίτι του, ένταλμα σύλληψης και πέρασμα στην παρανομία ήταν η αναπόφευκτη εξέλιξη. Άρχισε να αναπτύσσει επαναστατική δράση στα εργατικά συνδικάτα αλλάζοντας συνεχώς ψευδώνυμα. Το σχίσμα μενσεβίκων - μπολσεβίκων τον βρήκε στο πλευρό του Λένιν. Τότε, το ψευδώνυμό του ήταν «Στάλιν» κι αυτό του έμεινε ως τον θάνατό του.

Με την επικράτηση της επανάστασης των μπολσεβίκων, τον Οκτώβριο του 1917, ο Στάλιν ανέλαβε «επίτροπος των εθνών». Καθήκον του ήταν να εκμηδενίσει τις εθνικές αντιθέσεις ανάμεσα στους λαούς της Σοβιετικής Ένωσης, που τότε χτιζόταν. Στα 1923, όλοι είχαν πεισθεί ότι τα είχε καταφέρει μια χαρά στο έργο του. Άλλωστε, ούτε ο Στάλιν ούτε ο Λένιν ούτε άλλος κανένας μπορούσαν τότε να φανταστούν, τι θα επακολουθούσε το 1991 μετά την αποσύνθεση της Σοβιετικής Ένωσης. Όπως και να έχει το ζήτημα, η τότε επιτυχία του ήταν από τους πιο σημαντικούς λόγους που του εξασφάλισαν την εκλογή του (το 1922) στη θέση του γενικού γραμματέα της Κεντρικής Επιτροπής του κόμματος, ενώ, από το 1920, ήταν και μέλος του επαναστατικού πολεμικού συμβουλίου. Καινούριο καθήκον του ήταν η οργάνωση του νέου κράτους.

Ο Λένιν πέθανε το 1924, την ώρα που γινόταν σαφές ότι η παγκόσμια επανάσταση δεν επρόκειτο να ξεσπάσει στο εγγύς μέλλον. Ο Στάλιν ισχυροποιήθηκε στην ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης και καθόλου δε δυσκολεύτηκε να τροποποιήσει τις γραφές. «Η οικοδόμηση του σοσιαλισμού στη Ρωσία», διακήρυξε, «είναι δυνατή και χωρίς την

παγκόσμια επανάσταση, αρκεί η εξουσία να ασκείται από την εργατική τάξη». Ο Λέων Τρότσκι, που άλλοτε όλοι θεωρούσαν ότι θα διαδεχόταν τον Λένιν στην ηγεσία, βγήκε και τον κατάγγειλε. Υπεραπλουστευμένα, βάφτισε τη θεωρία του Στάλιν «σταλινισμό» (ο όρος έμεινε) που αντιστρατεύεται τον μαρξισμό - λενινισμό, τη θεώρησε αιτία σειράς λαθών και την κατάγγειλε ως στενά εθνικιστική, με αποτέλεσμα να παραποιεί τους σκοπούς της επανάστασης των μπολσεβίκων, να ενισχύει τη γραφειοκρατία και να προδίδει την παγκόσμια επανάσταση.

Ο ιδεολογικός καβγάς κράτησε τέσσερα χρόνια, ως το 1928, και έληξε με την καταδίκη των θέσεων της αριστερής αντιπολίτευσης. Ο Τρότσκι αναγκάστηκε να φύγει, ενώ ο Στάλιν ξεκίνησε το πρώτο 5ετές πρόγραμμα εκβιομηχάνισης. Τον επόμενο χρόνο (1929), όλοι περίμεναν την κατάρρευση του καπιταλισμού, καθώς το κραχ στο χρηματιστήριο της Γουόλ Στριτ προκάλεσε παγκόσμιους τριγμούς. Στα 1932, το «νιου ντιλ» του νέου προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών, Φραγκλίνου Ντελάνο Ρούσβελτ, οδηγούσε την υπερατλαντική χώρα στην ανάκαμψη, το τέρας του χιτλερισμού δεν είχε ακόμη δείξει τα δόντια του κι ο Στάλιν ανάγγειλε το δεύτερο 5ετές, που θα οδηγούσε τη Σοβιετική Ένωση στην οριστική κατάκτηση του σοσιαλισμού.

Στα 1934, το μόνο που είχε προστεθεί σε όλα αυτά ήταν η έξαρση του γκανγκστερισμού στην Αμερική, καθώς τον τροφοδοτούσε η ποτοαπαγόρευση. Τη χρονιά αυτή διάλεξε να επισκεφτεί για δεύτερη φορά τη Ρωσία ο Χιούμπερτ Τζορτζ Ουέλς. Σοσιαλιστής κι αυτός. Που θεωρούσε και τον Ρούσβελτ σοσιαλιστή.

Ο Χ. Τζ. Ουέλς είχε γεννηθεί στην Αγγλία το 1866. Διέθετε πτυχίο ζωολογίας κι είχε διατελέσει διαδοχικά δάσκαλος, παιδαγωγός και δημοσιογράφος, ενώ από το 1888 είχε εισβάλει και στη λογοτεχνία με εξαιρετική επιτυχία. Από τα πιο γνωστά στην Ελλάδα έργα του είναι «Η μηχανή που τρέχει στον χρόνο». Λογιζόταν φίλος της εργατικής τάξης και, μαζί με τον Μπερνάρ Σο και τον Ουέμπ, είχε πρωτοστατήσει στη δημιουργία της «Φαβιανής Εταιρείας», που πρέσβευε ότι δε χρειάζεται επανάσταση για να κατακτηθεί ο σοσιαλισμός. Η μετάβαση σ' αυτόν μπορούσε να γίνει με μια ειρηνική βήμα - βήμα προσέγγιση. Στα 1900, η Φαβιανή Εταιρεία προσχώρησε στο αγγλικό Εργατικό Κόμμα, που τότε δημιουργήθηκε. Όμως, στα 1934, ο Ουέλς εξακολουθούσε να θεωρεί τον Στάλιν «φανατικό δικτάτορα». Αυτό, βέβαια, δεν τον εμπόδισε να του ζητήσει συνέντευξη. Δημοσιεύθηκε στις 27 Οκτωβρίου του 1934, στο περιοδικό The New Statesman and Nation με τίτλο «Μια συζήτηση ανάμεσα στον Ι. Στάλιν και τον Χ. Τζ. Ουέλς»:

- Μόλις επισκέφτηκα τις ΗΠΑ και συζήτησα με τον Ρούσβελτ. Οι αλλαγές που συντελούνται είναι εντυπωσιακές. Η οικονομική ζωή της χώρας αναδομείται: οικοδομείται μια σχεδιασμένη οικονομία. Εσείς κι ο Ρούσβελτ έχετε διαφορετικά σημεία εκκίνησης, αλλά μήπως υπάρχουν κοινές αντιλήψεις ανάμεσα στη Μόσχα και την Ουάσινγκτον;

Στάλιν: Οι στόχοι μας είναι διαφορετικοί. Ο στόχος των Αμερικανών σχετίζεται με την οικονομική κρίση: προσπαθούν να την ξεπεράσουν μέσω της καπιταλιστικής ιδιωτικής πρωτοβουλίας, χωρίς να αλλάξουν τις οικονομικές τους βάσεις. Εδώ, αντίθετα, για να αντικαταστήσουμε την παλιά οικονομία δημιουργήσαμε μια τελείως καινούρια οικονομική βάση. Διατηρούν ένα οικονομικό σύστημα που θα τους οδηγήσει αναπόφευκτα στην παραγωγική αναρχία. Και οι απόπειρες σχεδιασμού που κάνουν, στην καλύτερη περίπτωση θα αμβλύνουν κάποιες από τις πιο αρνητικές συνέπειες της αναρχίας και της κρίσης αφήνοντας ανέπαφο το σύστημα που τις γεννά. Οι καπιταλιστές δεν θα εξαφανίσουν την ανεργία γιατί τους εξασφαλίζει προσφορά φτηνής εργατικής δύναμης. Ούτε και πρόκειται να σχεδιάσουν την οικονομία τους. Ο σχεδιασμός της οικονομίας προϋποθέτει αύξηση της παραγωγής στους βιομηχανικούς κλάδους που παράγουν αγαθά αναγκαία για τις μάζες. Αλλά στον καπιταλισμό το κεφάλαιο ρέει προς εκείνους τους κλάδους όπου υπάρχουν μεγαλύτερα περιθώρια κερδών. Χωρίς να καταργήσουμε την ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, είναι αδύνατο να εφαρμόσουμε μια σχεδιασμένη οικονομία.

- Συμφωνώ. Αλλά αν μια χώρα υιοθετήσει την αρχή της σχεδιασμένης οικονομίας, η ολιγαρχία θα εξαφανιστεί και τελικώς θα επιβληθεί ο σοσιαλισμός. Κατά την άποψή μου, οι ιδέες του νιου ντιλ του Ρούσβελτ είναι σοσιαλιστικές.

Στάλιν: Δεν θέλω να υποτιμήσω τις εξαιρετικές αρετές του Ρούσβελτ, την πρωτοβουλία και αποφασιστικότητά του. Ο Ρούσβελτ είναι από τους πιο εξέχοντες ηγέτες του καπιταλιστικού κόσμου. Πράγματι δεν μπορούμε να αποκλείσουμε τη δυνατότητα μιας σταδιακής πορείας προς το σοσιαλισμό (έτσι όπως τον κατανοούν οι Αγγλοσάξονες) υπό τις συνθήκες του καπιταλισμού. Αλλά τι είδους σοσιαλισμός θα είναι αυτός; Στην καλύτερη των περιπτώσεων, θα σφίξει το ζωνάρι στους πιο άπληστους εκμεταλλευτές και θα επιβάλει μεγαλύτερη παρέμβαση στην εθνική οικονομία. Και μόλις ο Ρούσβελτ επιχειρήσει να υιοθετήσει μέτρα που υπονομεύουν τις βάσεις του καπιταλισμού, θα κατατροπωθεί. Γιατί το πιστωτικό σύστημα, η βιομηχανία, οι μεγάλες επιχειρήσεις και αγροτικές εκμεταλλεύσεις, τα μέσα μεταφοράς δεν βρίσκονται στα χέρια του. Γι’ αυτούς τους λόγους

φοβάμαι πως ο Ρούσβελτ δεν θα πετύχει ποτέ το στόχο που αναφέρατε, ακόμη κι αν υποθέσουμε ότι - όπως λέτε - αυτός είναι ο στόχος του.

- Είναι κοινή πεποίθηση ότι το σύστημα καταρρέει. Είναι απλούστευση να χωρίζουμε τους ανθρώπους σε πλούσιους και φτωχούς. Δημιουργώντας προϋποθέσεις κοινωνικοποίησης, αυτές οι δυνάμεις, με πρώτους τους διανοούμενους, ευνοούν το σοσιαλισμό.

Στάλιν: Κατ' αρχάς δεν θα έπρεπε να υπάρχει μια ασυμφιλίωτη αντίθεση ανάμεσα στο ατομικό και το συλλογικό. Ο σοσιαλισμός δεν αρνείται αλλά συνδυάζει τα ατομικά με τα κοινωνικά συμφέροντα. Από την άλλη, δεν μπορούμε να αρνηθούμε τις διαφορές ανάμεσα στην τάξη των ιδιοκτητών, την καπιταλιστική, και εκείνη των εργαζομένων, την προλεταριακή. Οι ιδιοκτήτες δεν ενδιαφέρονται παρά για τα συμφέροντά τους και δεν υποτάσσονται στη βούληση της κοινότητας. Από την άλλη είναι η τάξη των εκμεταλλευομένων που, για να επιζήσει, πουλά την εργατική της δύναμη στους καπιταλιστές. Πώς μπορεί κανείς να συμφιλιώσει τόσο διαφορετικά συμφέροντα; Είναι σημαντικός ο ρόλος των διανοούμενων: η ιντελιγκέντσια μπορεί να κάνει πραγματικά θαύματα και να ωφελήσει την ανθρωπότητα, αλλά άλλο τόσο μπορεί να την βλάψει. Δεν μπορεί οι διανοούμενοι και τεχνικοί να παίξουν έναν ανεξάρτητο ιστορικό ρόλο. Δεν μπορούν να καθορίσουν αυτοί το μέλλον της χώρας αλλά οι εργατικές μάζες που παράγουν όλα όσα χρειάζεται η κοινωνία. Πρωτίστως, οι άνθρωποι χωρίζονται σε πλούσιους και φτωχούς, σε εκμεταλλευτές και εκμεταλλευόμενους. Η μεταμόρφωση του κόσμου είναι μια πολύπλοκη διαδικασία για την οποία απαιτείται η ύπαρξη μιας τάξης. Μόνο τα μεγάλα καράβια μπορεί να κάνουν μεγάλα ταξίδια.

- Η κομμουνιστική προπαγάνδα με την θέση της υπέρ της ένοπλης εξέγερσης φαντάζει πια παρωχημένη, μερικές φορές και επιβλαβής, στη Δύση. Η βίαιη ανατροπή ενός καθεστώτος ήταν καλή όταν αφορούσε μια τυραννία, αλλά όχι στις σημερινές συνθήκες.

Στάλιν: Από μια σωστή θέση βγάζετε λάθος συμπέρασμα: Ισχυρίζεστε σωστά ότι το σύστημα καταρρέει, αλλά πιστεύετε ότι το κάνει αυθορμήτως. Η αντικατάσταση ενός συστήματος από άλλο δεν είναι μια αυθόρμητη διαδικασία, αλλά προϊόν πάλης και σύγκρουσης ανάμεσα σε τάξεις. Κάθε φορά που οι εκπρόσωποι του νέου κόσμου έφταναν στην εξουσία, έπρεπε να αμυνθούν από τις προσπάθειες του παλιού κόσμου να παλινορθωθεί. Δείτε το φασισμό: Είναι μια αντιδραστική δύναμη που επιχειρεί να διατηρήσει τον παλιό κόσμο με τη βία. Τι θα κάνετε; Θα προσπαθήσετε να τους πείσετε; Μάταιο. Ο κομμουνισμός δεν εξιδανικεύει τη βία αλλά και δεν εθελοτυφλεί πιστεύοντας πως ο παλιός κόσμος θα εξαφανιστεί εκουσίως από προσώπου γης. Και γι' αυτό λέει στην εργατική τάξη να απαντήσει με βία στη βία.

- Κοιτάξτε όμως τι γίνεται στον καπιταλιστικό κόσμο. Δεν είναι μια απλή αποσύνθεση, αλλά μια έκρηξη αντιδραστικής βίας που εκφυλίζεται σε γκανγκστερισμό. Κατά τη γνώμη μου, όταν ξεσπά η παράλογη βία, οι σοσιαλιστές πρέπει να καταφεύγουν στο νόμο.

Στάλιν: Οι κομμουνιστές στηριζόμαστε στην πλούσια εμπειρία που λέει πως οι ιστορικά παρωχημένες τάξεις δεν εγκαταλείπουν από μόνες τους τη σκηνή. Θυμηθείτε την Αγγλία, τον ΙΖ' αιώνα. Πόσοι δεν είπαν ότι το παλιό σύστημα πέθανε, αλλά χρειάστηκε ένας Κρόμγουελ για να το συντρίψει με τη βία.

Η δημοσίευση της συνέντευξης συνάντησε την αντίδραση των αριστερών διανοουμένων που κατηγόρησαν το Ουέλς για φανατική προκατάληψη. Μάλιστα ο Μπερνάρ Σο, στο επόμενο τεύχος του περιοδικού, δημοσίευσε άρθρο με το οποίο χαρακτήριζε τον Ουέλς ως τον χείριστο των ακροατών «Όσο ο Στάλιν τον άκουγε προσεκτικά και απαντούσε με σοβαρότητα βάζοντας το δάκτυλο στην πληγή, ο Ουέλς ούτε που άκουγε: Περίμενε απλώς να τελειώσει ο Στάλιν για να αρχίσει την κενή ρητορεία του. Δεν ήταν εκεί για να μάθει κάτι από το Στάλιν, αλλά για να τον διδάξει».

Πιεσμένος από τις κριτικές, ο Ουέλς αναγκάστηκε αργότερα να παραδεχτεί πως ήταν προκατειλημμένος, καθώς θεωρούσε το Στάλιν ένα «φανατικό, εγωκεντρικό και ανενδοίαστο δεσπότη».

Ο Λέων Τρότσκι δολοφονήθηκε στις 21 Αυγούστου 1940. Ο Ρούσβελτ πέθανε τον Απρίλιο 1945. Ο Ουέλς, το 1946. Ο Στάλιν, στις 5 Μαρτίου 1953.

(Έθνος, 25.2.1997) (τελευταία επεξεργασία, 1.2.2009)